

BETSY PERK VERDIENT NOG ALTIJD MEER EN BETER!

MYRIAM EVERARD

*Eene eigenlijke biografie van Betsy Perk bestaat niet. Het is hoog
tijd, dat die geschreven worde.*

Johanna Naber, 1934¹

Zo veel weten we inmiddels: Betsy Perk was géén dame.² Zij was niet geboren in een familie die al generaties lang cultureel en politiek in aanzien stond, miste het gezag dat ze daaraan had kunnen ontleen en maakte geen deel uit van het ons-kent-ons circuit dat dames rigoureuus van niet-dames scheidde. Zij kon evenmin rekenen op een familiekapitaal dat haar als ongehuwde dochter zou vrijstellen van de noodzaak zelf in haar onderhoud te voorzien.

Nee, zij was een dochter en kleindochter van *selfmade men*, die zich van grutter via fabrikant tot ondernemer hadden opgewerkt, en

kende daardoor het werken voor geld van nabij, óók van de tantes en oudtantes die als grutterse of winkeliere net zo goed voor geld werkten als hun vaders en broers. En natuurlijk uit eigen ervaring: vanaf begin jaren 1860 had Perk zich toegelegd op het schrijven voor geld, en tot 1870 had zij vele bijdragen in letterkundige tijdschriften, almanakken, en verhalenbundels voor kinderen, alsmede een aantal (historische) romans gepubliceerd. Had zij geen broers gehad die de ondernemingen van hun vader voortzetten, dan had Perk nog zomaar onderneemster kunnen worden. Ondenkbaar was dat halverwege de negentiende eeuw zeker niet, en onmogelijk evenmin. Dat liet stads- en standsgenote Geertruida Piccardt (1821-1908) zien, die, afkomstig uit een gezin met alleen maar meisjes, in 1849 de directie van De Porceleyne Fles van haar vader overnam en de aardewerkfabriek tot 1876 met succes zou leiden – een succesverhaal waar Perk graag naar mocht verwijzen.³

Dat was de sociale en economische horizon van Perk toen zij in oktober 1870 in haar tijdschrift *Onze Roeping* het plan lanceerde voor een vereniging ter bevordering van vrouwelijke nijverheid en kunst, dat begin 1871 in de oprichting van Arbeid Adelt zou resulteren. Een revolutionair initiatief waarvoor zij, opgegroeid in een middenstandsfamilie die succesvol omhoog streefde, met de conflicterende opvattingen en vanzelfsprekendheden over vrouwen en arbeid die de verschillende standen eigen waren, bij uitstek geschikt lijkt te zijn.

In de bestaande geschiedschrijving van Arbeid Adelt is van enige geschiktheid van Perk geen sprake. Integendeel, de tumultueuze oprichtingsgeschiedenis van Arbeid Adelt wordt daarin in hoge mate teruggevoerd op de vermeende incompetentie, labiliteit en querulantie van oprichtster Perk. Maar we hoeven die geschiedenis, die zo desastreus op het beeld van Perk drukt, maar langs lijnen van stand te bekijken of een nieuwe visie op Perk blijkt mogelijk, zoals de enkele schetsmatige observaties uit de beslissende beginjaren van Arbeid Adelt laten zien.⁴

ARBEID ADEL

Het plan dat Perk eind 1870 in *Onze Roeping* ontvouwde, was al behoorlijk uitgewerkt. Er moest een 'algemeene vrouwen-vereeniging' worden opgericht – dus een vereniging die geen onderscheid maakte naar stand, burgerlijke staat, en religieuze of levensbeschouwelijke overtuiging – die zich zou beijveren voor een verruiming van de arbeids- en opleidingsmogelijkheden van vrouwen, zodat onbemiddelde én bemiddelde vrouwen door inkomsten uit arbeid een zelfstandig leven konden leiden. De vereniging zou zich richten op het terrein van nijverheid en kunst, en het werk van vrouwen via tentoonstellingen verkopen.

Het lezerspubliek van *Onze Roeping* reageert onmiddellijk en enthousiast. Niet alleen feministes, ook schrijfsters en kunstenaressen, ondernemers, pioniersters die al nieuwe arbeidsterreinen hadden weten te veroveren, en vrouwen die zulks ambieerden, melden zich als lid aan.⁵ Het eerste bestuur van de vereniging, waaraan Perk inmiddels 'Arbeid Adelt' als motto heeft meegegeven, is evenwel niet uit dit krachtige netwerk gerecruteerd, maar lijkt op de hoogst mogelijke notabiliteit te zijn geselecteerd. En zo bevindt Betsy Perk zich begin 1871 in één bestuur met vrouwen met adellijke titels en klinkende namen, en echtgenotes en dochters van mannen uit de economische, politieke en militaire top van het land.

Een broodschrijfster met een radicaal plan, en zeven vrouwen van stand, gewend bevelen te geven en gehoorzaamd te worden – zo'n incompatibele combinatie kon niet goed aflopen. En inderdaad, binnen een jaar wordt Perks oorspronkelijke plan van alle radicale elementen ontdaan. De doelgroep, in Perks opzet alle vrouwen ongeacht herkomst, wordt verarmde vrouwen uit beschaafde kring; het beoogde werkterrein nijverheid en kunst wordt huisvlijt en een opleiding is daar niet voor nodig; de afzet via openbare verkooptentoonstellingen wordt anonieme verkoop in de luwte van verenigingsdepots; en sociale actie, daarvan kan geen sprake zijn.

8
STELLA ORISTORIO DI FRAMA,

als eene nieuwe Judith, met haar vreeselijk zwaard heel het mannendom bedreigende.

Spotprent over Mina Kruseman (met zwaard) en Betsy Perk (met gemerkte beulszak) in Uilenspiegel, 22-3-1873. Collectie Koninklijke Bibliotheek, Den Haag. Commentaar Betsy Perk in Mijn ezeltje en ik (p. 106): de tekenaar 'heeft mij een voet te groot voorgesteld en mij gekapt zoo als ik tien jaar geleden gekapt was'

Perk geeft haar tegenstreefsters zoveel mogelijk partij. Ze creëert de statutaire functie van directrice, met eigen bevoegdheden, en neemt die functie zelf in, roept *Onze Roeping* uit tot verenigingsblad om het over de hoofden van het bestuur als platform voor haar ideeën te gebruiken, en neemt eigenmachtig de initiatieven waarin haar oorspronkelijke plan voorzag maar waar het bestuur niet voor voelt.⁶

Maar ze delft het onderspit. Een hoogoplopend conflict over het wel of niet onder eigen naam verkopen van het werk van vrouwen – Perk is principieel vóór, een meerderheid wil haar arme zusters de schande van zichtbaar voor geld te moeten werken besparen – eindigt begin 1872 in een scheuring. Onder aanvoering van de afdeling Amsterdam treedt een grote groep leden uit en vormt een nieuwe, identieke vereniging: Tesselschade. Tesselschade en weldra ook Arbeid Adelt worden traditionele liefdadigheidsverenigingen, zoals de notabele bestuursters gewend zijn te leiden, en Perk wordt met de functie van erepresidente zonder bevoegdheden buitenspel gezet. En

ten slotte wordt *Onze Roeping*, de materiële bodem onder Perks bestaan, door het vertrek van een aanzienlijk deel van zijn abonnees verliesgevend en gaat teloor.

Het is duidelijk dat deze lezing van de ontstaansgeschiedenis van Arbeid Adelt een nieuwe Perk laat zien: principieel, strijdbaar, vasthoudend, inventief, en bereid voor het hogere doel haar bestaanszekerheid op het spel te zetten. Maar duidelijk is ook dat de standaardgeschiedenis een geschiedenis van de winnaars is: van de scheurmaaksters en van de tegenstreefsters, die het uiteindelijk in Arbeid Adelt en Tesselschade voor het zeggen kregen.

In die geschiedenis is ook één grote afwezige: Jeltje de Bosch Kemper, *jonkvrouw* Jeltje de Bosch Kemper (1836-1916), bestuurslid van de afdeling Amsterdam die in 1872 *en masse* Arbeid Adelt verliet, en nadien langjarig voorzitter van Tesselschade. Dat was de eerste stap in een lange bestuurlijke carrière in de vrouwenbeweging, een carrière die werd gekenmerkt door een autocratische, heerszuchtige bestuursstijl, door het weren of actief tegenwerken van feministes van eenvoudiger komaf, en door het bestrijden van haar onwelgevallige initiatieven met behulp van haar ruime financiële middelen en haar familiale connecties in politieke kring.⁷ De opzichtig onderbelichte rol van De Bosch Kemper in die tumultueuze eerste twee jaar van Arbeid Adelt, een teken te meer van het overwinnaarskarakter van de bestaande geschiedschrijving, zou alsnog nader onderzoek verdienen.

DE EREPRESIDENTE IN 'T GEWEER

Het zal er even op geleken hebben dat de benoeming van Perk tot erepresidente van Arbeid Adelt het beoogde effect had. In de pers konden vriend en vijand immers lezen dat Perk begin 1873 een nieuwe weg was ingeslagen: in zalen en zaaltjes voorlezen uit eigen werk, een gedurfde manier van geld verdienen, waarvoor ze in Mina Kruseman een kompaan had weten te vinden. Getweeën maakten ze begin 1873 een opzienbarende tournee door het land, waarbij Perk opnieuw flink

voor de troepen uit liep door het onrecht aan te klagen dat vrouwen voor hetzelfde werk minder betaald kregen dan mannen.⁸ De bestuursters van Arbeid Adelt zullen opgelucht zijn geweest dat ze zo elegant van de lastpak Perk af waren gekomen.

Maar dat was buiten Betsy Perk gerekend. De tournee met Kruseman is nog geen dag achter de rug of Perk lanceert het eerste van drie grootse plannen om economisch zelfstandige vrouwen, of hen die dat wilden worden, vooruit te helpen. In mei 1873 legt ze het verlicht-joodse genootschap Tot Nut en Beschaving in Amsterdam een uitgewerkt plan voor ter oprichting van een gemeenschappelijke woning voor kunstenaressen, onderwijzeressen en kwekelingen die zich daarvoor bekwaamden.⁹ In december 1873 start ze, in het laatste nummer van *Onze Roeping*, een petitie voor de oprichting van een Rijkskweekschool voor 'vrouwelijke industrieën' (zoals letterzetsters, boekbindsters, horlogemaaksters, goud- en zilversmeedsters, fotografes), die ze in januari 1874 daadwerkelijk aan Willem III zendt.¹⁰ En in september 1874 vraagt ze het Utrechtse schilder- en tekengenootschap Kunstliefde om hulp bij het oprichten van een 'Inrichting voor vrouwelijke artiesten en kunstindustrieën', die zij in haar nieuwe woonplaats Utrecht gepland had.¹¹ Dat zal geen willekeurige keuze geweest zijn: Kunstliefde had al in 1858 het werkend lidmaatschap voor vrouwen opengesteld, en behoorde daarmee als kunstgenootschap tot de voorhoede.¹²

Geen van deze projecten die Perks gedroomde Arbeid Adelt dichterbij hadden kunnen brengen, komt van de grond. Maar de droom van een nieuw soort vrouwenleven waarin beroepsmatig actieve, zelfstandige vrouwen de norm waren, zal blijven.

WONEN MET VROUWEN

Het nieuwe soort vrouwenleven dat Perk voor ogen stond, valt goed af te lezen aan het plan voor een gemeenschappelijke woning voor vrouwen. Ze stelde zich daarbij een gebouw voor, zo vertelt ze de leden van Nut en Beschaving, met woonruimte voor vrouwen in de

artistieke en intellectuele beroepen, dat tegelijk een centrum zou zijn van vrouwelijk intellectueel leven: met een bibliotheek en een leeszaal, waar de letterkundige Willem Doorenbos (1820-1906) zijn cursussen voor vrouwen kon houden en vrouwen konden oefenen in spreken in het openbaar.¹³ Daarbij verheelt Perk niet hoe ze verlangt naar zo'n 'pied à terre met vrouwen om mij heen', 'ontwikkelde, werkzame, krachtige vrouwen', met wie zij tal van initiatieven 'ten bate der gansche vrouwenwereld' zou kunnen ontplooien.¹⁴ Haar toehoorders zijn gepast onder de indruk, maar tot een nadere samenwerking komt het niet.¹⁵ Niettemin brengt Perk wel onder woorden wat haar persoonlijk dreef: het verlangen in verbondenheid met andere vrouwen te streven naar lotsverbetering van *alle* vrouwen.

Perk schreef haar lezing voor Nut en Beschaving ten huize van Mina Kruseman in Brussel, waar ze nog vóór hun literaire tournee ten einde was, haar intrek had genomen. Het ziet ernaar uit dat dat, als het aan Perk had gelegen, voor meer dan tijdelijk was. In elk geval maakt Perk in mei 1873 in *Onze Roeping* haar verhuizing naar Brussel bekend en voert ze voortaan vanuit huize Kruseman de redactie.¹⁶

Al meteen smeden zij plannen om de firma Perk & Kruseman, die met hun openbare voorlezingen zo lucratief van start was gegaan, voort te zetten, om te beginnen met het schrijven van reisboeken, waarvoor ze natuurlijk samen op reis moeten. Eerste reisdoel: de Wereldtentoonstelling in Wenen. En terwijl Kruseman over dit plan met uitgevers in onderhandeling treedt, boetseert Perk een aantal bustes en portretmedaillons om die in de handel te brengen, waaronder een portret *en haut relief* van Kruseman.¹⁷ Dit portret wordt die zomer nog per advertentie in *Onze Roeping* én in het concurrerende *Ons Streven* op de markt gebracht. De reis naar Wenen stopt echter in Wiesbaden, waar de reisgenotes een bezoek aan Multatuli brengen. In hem ziet Kruseman duidelijk een interessantere *sparring partner*, en het samen leven en werken van Perk en Kruseman komt in oktober 1873 abrupt ten einde.¹⁸ Perk is aangeslagen, en trekt zich terug in het Limburgse Valkenburg.¹⁹

EEN IDEALISCH THUIS ...

Eenmaal in Valkenburg huurt Perk een kamer met pension, koopt een (vrouw)tjes)ezel en schrijft *Mijn ezeltje en ik*: een dagboek in de vorm van samenspraken met haar ezels, aan wie ze in een ongedwongen spreektaal de wereld volgens Betsy Perk uitlegt. Die lichtvoetigheid verdwijnt overigens op slag als de herinnering aan Arbeid Adelt haar parten speelt. Dan haalt Perk met terugwerkende kracht haar gram en daagt haar tegenstandsters van weleer stuk voor stuk voor 'de rechtbank der publieke opinie'.²⁰ *Een boek voor vriend en vijand*: de ondertitel is welgekozen.

Na haar Utrechtse avontuur, dat in 1875 doodloopt, doet Perk Valkenburg nogmaals aan. Zij logeert dan bij een ouder echtpaar, Adam Siedenburg (1813-1875), schout-bij-nacht in ruste, en Johanna Richter (1817-1891). Juist in die periode overlijdt, onverwachts, Siedenburg – op 2 september 1875, Perk staat op het punt uit Valkenburg te vertrekken. Van het ene moment op het andere stelt zij haar plannen bij: 'Ik blijf nu hier om samen te wonen met de diepgeschokte kinderlooze weduwe. Eindelijk vond ik een idealisch thuis'.²¹ Perk zou bijna vijf jaar bij de weduwe Siedenburg blijven wonen, eerst in Valkenburg, vanaf 1877 in Den Haag.

Wie Johanna Siedenburg-Richter was, valt niet gemakkelijk te achterhalen. We weten dat zij, dochter van een pakhuis knecht, eerst gehuwd was met een muziekmeester, en na diens overlijden trouwde met Adam Siedenburg, die toen al een militaire carrière in de Oost achter de rug had. Iets van wat zij voor Perk betekende, worden we gewaar in de 'Afscheidsgroet' die Perk bij haar vertrek uit Valkenburg schreef, waarin ze de zegeningen telt die haar in Valkenburg waren toegevallen. In een taal die herinnert aan die van de achttiende-eeuwse zielsvriendin, bezingt ze daarin 'het heil, dat de teederste hand de mijne wou nemen en hou-ên', en prijst ze zich gelukkig dat 't hart van een zuster, neen, moeder zoo trouw, hoe zelf' ook verpletterd door weduwen rouw', haar een nieuwe toekomst had bereid.²² Vele jaren na dato zal blijken dat de weduwe Siedenburg occulte gaven

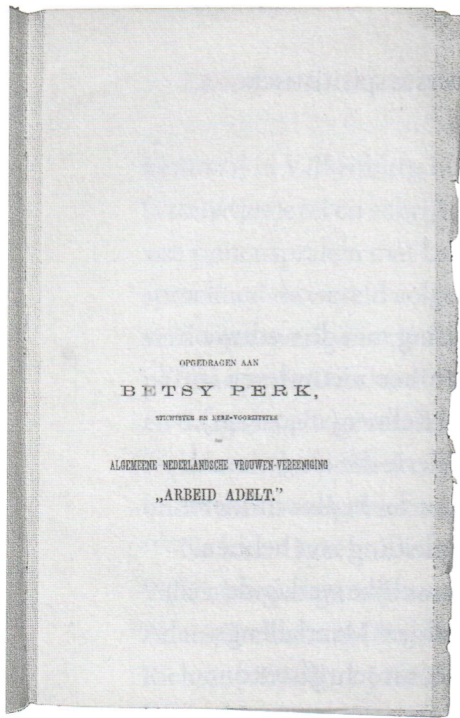
had en dat Perk in hun Haagse woning haar eerste spiritistische ervaring opdeed.²³

... EEN WEDERHELFT ...

In 1880 breekt Perk de gezamenlijke huishouding met de weduwe Siedenburg op om met 'een collega van de pen' een nieuw leven in België te beginnen.²⁴ Deze collega, Margo von Kellner (1840-1920), dochter van een luitenant bij de rijdende artillerie die als generaal eindigde, was aan het begin van haar werkzame leven als schilderes naar buiten getreden, waarvoor zij ook een opleiding zou hebben gevolgd, en was in 1868 een van de eerste vrouwelijke werkende leden van het Utrechtse genootschap Kunstliefde.²⁵ Maar allengs had zij zich, onder de naam Henriette van Loo, tot schrijfster ontwikkeld, en toen zij Perk leerde kennen, leefde ze van de pen. Met deze 'gezellin', in het familiale briefverkeer ook wel 'compagne', 'wederhelft' of 'de Kameraad' genoemd,²⁶ woont Perk achtereenvolgens in Luik, Brugge, en vanaf 1883 in Brussel, preciezer in de Brusselse voorstad Schaarbeek, te midden van de vele kunstenaars die daar toen woonden.²⁷

Het zijn vruchtbare jaren. Historische en contemporaine schetsen en romans, topografische beschrijvingen en antropologische reportages uit België, kinderverhalen, toneelstukken volgen elkaar in hoog tempo op, in bundels, tijdschriften of als zelfstandige publicaties. Een deel daarvan verschijnt in Nederland, maar al snel vindt Perk ook aansluiting bij het Vlaamse literaire leven, wat haar publicatiemogelijkheden aanmerkelijk uitbreidde.²⁸

In de beschrijvingen en reportages uit België maakt Perk regelmatig gebruik van eigen ervaringen en observaties. Deze laten de vriendinnen, zonder omhaal aangeduid met 'wij', zien als belangstellende en ondernemende immigranten. Flanerend door de steden van hun inwoning, bezoeken zij kerken, parken, markten, kermissen, schouwburgen en koffiehuisen, en in Brussel naar het zich laat aanzien ook

Opdracht aan Betsy Perk in Henriette van Loo, Duur gekocht (Amsterdam 1882). Collectie Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.

Citaat voorwoord: 'Aan U Betsy Perk draag ik dit boek in oprechte vriendschap op; ik doe dit te uwer eer, omdat gij reeds zoo menigmaal bewijzen leverdet van Uw liefderijk hart, dat niet terugdeinsde zich opofferingen te getroosten, zoo dikwijls het slechts in de gelegenheid was, het welzijn van anderen te bevorderen. Onvermoeid blijve dit Uw streven, al mogen Uwe pogingen dan ook niet door alle zoo hoog op prijs gesteld worden als door Uwe H. van Loo'

de Bourgondische Bibliotheek, voorloper van de huidige Koninklijke Bibliotheek van België.²⁹

Zo komen we ook te weten dat zij in 1881 in Luik een spiritistische seance bezochten, een uitstapje dat in enigerlei vorm een vervolg moet hebben gehad. Want op het internationaal spiritistisch congres van 1889 in Parijs blijken zij in Nederlandse spiritistische kring geen onbekenden. Gerapporteerd wordt dat beide schrijfsters, woonachtig in Brussel en 'liées d'une amitié intime', naar eigen zeggen permanent in contact staan met de overleden Jacques Perk. Over Van Loo weet de Nederlandse rapporteur bovendien dat zij een schrijvend medium is, terwijl de snelheid waarmee Perk de ene historische roman na de andere schrijft, welhaast een direct of indirect contact met haar historische personages suggereert.³⁰ Dat laatste heeft Perk zelf ook wel eens gedacht, maar van de hand gewezen. Wel manifesteerde haar jonggestorven lievelingsneefje Jacques (1859-1881) zich volgens latere verklaringen van Perk zeer regelmatig in de woning van de beide vriendinnen.³¹ Het lijkt erop dat deze Poltergeist-manifestaties Perk te machtig werden. In elk geval voelde haar jongste

zuster Clementia Boombergen-Perk (1837-1906) zich in september 1893 geroepen haar omwille van haar gezondheid uit Brussel weg te halen en in het Gelderse Ubbergen bij zich in huis te nemen.³²

... EN EEN INNIGE WEDERKERIGE SYMPATHIE

Die gedwongen rust lijkt Perk zich maar kort te hebben laten welgevallen. Binnen een maand maakt zij kennis met de weduwe van een Italiaanse markies, Sofia Ciccolini-Frohnhäuser (1836-1901), die sinds 1881 als opvolgster van haar vader het majestueuze Hotel Bellevue in Arnhem exploiteert. Een succesvolle zakenvrouw, die in een vorig leven ook nog stempedagoge was: dat moest Perks oude Arbeid Adelt-hart wel sneller laten kloppen.³³ En inderdaad. Al snel na hun eerste kennismaking vatten zij een 'innige wederkerige sympathie' voor elkaar op en vindt Perk bij Ciccolini 'een heerlijk thuis' én een feministische uitvalsbasis.³⁴ Nog in 1893 richten de twee een vrouwelijke kunstkring op, die in Bellevue onderdak vindt. En als in februari 1894 de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht wordt opgericht, behoren beiden tot de eerste leden.³⁵

Dan volgen de gebeurtenissen elkaar in snel tempo op. Om te beginnen roept Perk de kunstkring uit tot 'Kunst- en Intellectueele afdeling der Algemeene Nederlandsche Vrouwenvereniging' – stichteres en erepresidente: Betsy Perk – en ze weet daarvoor steun te krijgen van het hoofdbestuur van Arbeid Adelt, waarin enkele leden van het eerste uur het voortouw nemen. Vervolgens begint Perk, gefinancierd door Ciccolini, een nieuw blad, en noemt dat *Arbeid Adelt. Orgaan van de Algemeene Nederlandsche Vrouwenvereniging*. Met die laatste zet overspeelt zij haar hand. In de vereniging die Perk zich op die manier lijkt toe te eigenen, ontstaat grote ophef, en in juni 1894 moeten het hoofdbestuur en Perk bakzeil halen. De in Arbeid Adelt gekatapulteerde afdeling wordt weer een zelfstandige kunstkring en zal onder de naam Kunst en Kennis verder gaan. Maar de wederzijdse sympathie en het gelukkig thuis overleven deze

verwikkelingen niet: om Bellevue van verdere opspraak te vrijwaren trekt Ciccolini haar handen van de kunstkring, én van Perk, af.³⁶

Maar Perk laat zich niet stoppen. Mogelijk aangespoord door de huldiging die het hoofdbestuur van Arbeid Adelt haar als stichteres bij het 25-jarig bestaan van de vereniging in 1895 bereidt, plaatst zij zich datzelfde jaar nog eenmaal aan het hoofd van de troepen, en komt met een Plan. Daarin moeten Arbeid Adelt, Tesselschade en Kunst en Kennis de krachten bundelen om in Arnhem een 'Paleis of Wereldmuseum van Vrouwelijke Kunst en Kunstnijverheid' op te richten, als nationaal geschenk bij de troonsbestijging van Wilhelmina in 1898.³⁷

Het zal er niet van komen, althans niet in deze vorm. Wel neemt elders in het land een feministisch comité Perks idee in aangepaste vorm over en organiseert een Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid, in Den Haag, in 1898, ter markering van het feit dat voor het eerst in Nederland een vrouw de troon bestijgt. En hoewel de organisatrices Perk voor dit idee geen enkele credit geven, werkt zij als lid van het plaatselijke tentoonstellingscomité loyaal aan de voorbereiding mee en zal zij, ongezien en onverwelkomd, de Tentoonstelling bezoeken.³⁸ Toch hoeft deze kleine stap opzij, van Ciccolini naar de vrouwenbeweging, niet in mineur te eindigen. Want Arbeid Adelt – wie had dat op grond van de bestaande literatuur ooit kunnen denken? – zal haar stichteres uiteindelijk rehabiliteren door in 1902 een pensioenregeling voor haar te treffen.³⁹

BALANS

Aan het slot van dit tweeluik kunnen we inmiddels wel concluderen dat er aan Betsy Perk nog veel te ontdekken valt. Daarvoor is niet meer nodig dan de oordelen van tijdgenoten die haar tot op de dag van vandaag aankleven, niet langer te reproduceren maar te onderzoeken. Bij haar reputatie van warhoofdige ruziezoekster, zoals zij die aan Arbeid Adelt overhield, levert dat meteen al een nieuwe Perk op. Bij haar

Links: Betsy Perk (Arnhem, S.A. Schotel 1903). Collectie Gelders Archief, Arnhem. Rechts: Rosa Bonheur (Nice, Hercule Ferrari ca 1885). Bonheur draagt diverse onderscheidingen, waaronder, aan het lint om de nek, het insigne van Chevalier de la Légion d'honneur (1865). Foto: collectie Olivier Blaise, Fontainebleau. Een verslaggever op bezoek bij Betsy Perk, in De Gelderlander (30-11-1900): 'een bejaarde, maar nog krasse, hoewel tener gebouwde vrouw met levendige donkere oogen en mooi zilvergrijs haar, dat ze draagt op de manier van Rosa Bonheur, dat is in losse krullen neerhangend'

reputatie van onaantrekkelijke, overgeschoten oude jonge juffrouw, die zij in een ander belangrijk domein van haar leven, de literatuur, werd toegemeten, is het al niet anders. Bron daarvan is, zoals eerder gezien, de literatuurcriticus Conrad Busken Huet (1826-1886), die haar in zijn bespreking van *Mijn ezeltje en ik* met enkele harde uithalen van de literaire Olympus sloeg. Van die uithalen hebben er twee, in soms extreem uitvergroete of vervormde varianten, een lang leven geleid: Perk was met haar 'drieenzeventig oude ponden' een lichtgewicht, en ze was 'nooit door een man in hare persoonlijke genegenheid [...] gekwetst'.⁴⁰

Deze op het eerste gezicht merkwaardige, buitenliteraire kwalificaties kunnen we tegenwoordig maar al te goed herkennen. Afgeven op het uiterlijk, of regelrecht het lichaam, van vrouwen is immers een beproefde manier om vrouwen hun plaats te wijzen. Dat wordt alleen maar duidelijker als we Busken Huets uitlatingen naast die van tijdgenoten leggen die eveneens iets aan het uiterlijk van Perk aflazen. Zo had Perks gezicht volgens ooggetuigen van haar tournee met Kruseman 'iets mannelijks' en droeg zij 'de haren nonchalant *en gamin* naar achteren gestreken'.⁴¹ Het studioportret van Perk uit 1875, waarmee dit artikel opent, laat inderdaad een naar achteren gestreken haardracht zien, die veel wegheeft van die van Franz Liszt of Willem Doorenbos: de haardracht van de artistieke, intellectuele man van haar tijd.

Zo'n 25 jaar later vallen Perks haren tijdgenoten nog altijd op. De een vergelijkt die met het kortgeknipte haar van de schrijfster en feministe Titia van der Tuuk (1854-1939), de ander met de losse krullen van de schilderes Rosa Bonheur (1822-1899).⁴² Zowel Van der Tuuk als Bonheur lieten zich niets gelegen liggen aan de voorschriften waarnaar vrouwen heetten te moeten leven: ze leefden een onafhankelijk leven, woonden met een vrouw, bekommerden er zich niet om of zij er met hun korte haren, hun onopgesmukte kleding en hun oningesnoerde lichaam wel vrouwelijk genoeg uitzagen, terwijl Bonheur ook nog eens bij voorkeur mannenkleden droeg.

Dat is wat de tijdgenoten met meer of minder afkeuring aan Perk moeten hebben gezien: een vrouw die zich niet door de sekseconventies van haar tijd liet beperken, initiatieven nam om de economische zelfstandigheid en dus de onafhankelijkheid van vrouwen te bevorderen, het verlangen had haar leven met vrouwen te delen en dat voor kortere of langere tijd ook daadwerkelijk deed. Mannen speelden daarin geen rol, dat zag Busken Huet goed.

Deze Betsy Perk kenden we niet. Ze verdient méér sympathie, méér belangstelling, méér onderzoek. Ze verdient een biografie!

NOTEN

- 1 Johanna W.A. Naber, *Wat heeft het feminisme der Nederlandsche vrouw gebracht? Wat mag het daarom van deze verwachten?* (Den Haag 1934), p. 18 n1.
- 2 Myriam Everard, 'Betsy Perk verdient meer en beter – en wij ook!', in: *Accolade* 41 (2023), p. 146-157.
- 3 Voor Piccardt zie P.M. van Donkelaar e.a., 'Vrouwen in Delft', in: J.W.L. Hilkhuijsen e.a. (red.), *De stad Delft. Cultuur en maatschappij van 1813 tot 1914* (Delft 1992), p. 223-229; Betsy Perk, *Mijn ezeltje en ik. Een boek voor vriend en vijand* (Dordrecht 1874), p. 127.
- 4 Voor deze observaties maakte ik gebruik van *Onze Roeping* (1870-1872); Perk, *Mijn ezeltje*; Johanna W.A. Naber, *Het leven en werken van Jeltje de Bosch Kemper* (Haarlem 1918); Gerard Pley, 'Uit beschaafde nood geboren. De Algemeene Nederlandsche Vrouwen-Vereeniging "Tesselschade" 1872-1898', in: *Jaarboek voor Vrouwengeschiedenis* 2 (1976), p. 46-79; Vilan van de Loo, *Toekomst door traditie. 125 Jaar Tesselschade-Arbeid Adelt* (Zutphen 1996); en Elisabeth Leijnse, *Cécile en Elsa, strijdbare freules. Een biografie* (Breda 2015), p. 35-37.
- 5 Tot de eerste leden behoorden de feministe Mienette Storm-van der Chijs; schrijfster en feministe Codien Zwaardemaker-Visser; schrijfster, componiste en feministe Catharina van Rees; aankomend schilderes Marie van Bosse (later Bilders-van Bosse); dichteres Estella Hijmans-Hertzveld; twee van Nederlands vroegste professionele fotografes: Emma Kirchner en Gerharda Matthijssen; aardewerkfabrikante Geertruida Piccardt; directrice van de eerste Industrieschool voor Vrouwelijke Jeugd Alida Mijné; en, *hors catégorie*, Jeanne Merkus, tijdens de Frans-Duitse oorlog verpleegster in Parijs, vervolgens actief in het gewapende verzet tegen de Turken op de Balkan.
- 6 Zo wist Perk door een gerichte lobby te bereiken dat de nieuwe Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam (1870) in 1871 ook voor vrouwen toegankelijk werd. Zie B.P., 'Uit de Kunstwereld', in: *Onze Roeping*, 1-9-1870, 'Correspondentie', in: *Onze Roeping*, 5-1-1871, en Joh.C. Zimmerman, 'De Rijks-Academie van Beelden Kunsten te Amsterdam', in: *Onze Roeping*, 16-2-1871.
- 7 Zie Naber, *Leven en werken*, passim; en meer recent Marianne Braun en Ulla Jansz, 'Geen beschaafd vrouwenblad' (2016), en Ulla Jansz, 'Hoe Wilhelmina Drucker de weg baande naar de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid' (2024), op www.wilhelminadrucker.nl/evolutie en www.wilhelminadrucker.nl/initiatieven (geraadpleegd 28-7-2024).
- 8 'Kunstnieuws', in: *Goessche Courant*, 17-5-1873. Voor de lezingentournee zie Annet Mooij, *Branie. Het leven van Mina Kruseman, 1839-1922* (Amsterdam 2013), p. 82-102.
- 9 Betsy Perk, 'Plan ter oprichting van een gemeenschappelijke woning voor vrouwelijke artisten en onderwijzeressen, kweekelingen aan de Akademie van Beeldende Kunsten, de Muziek- en (opgericht) Tooneelschool binnen Amsterdam', in: *Onze Roeping* 4 (1873), p. 251-271. Voor het verlichte karakter van Nut en Beschaving, waar Perk zich terdege van op de hoogte toonde, zie A.J. Hanou, 'Joden en Nederlandsche genootschappen, 1750-1850', in: Hetty Berg (red.), *De Gelykstaat der Joden. Inburgering van een minderheid* (Amsterdam/Zwolle 1996), p. 25-34, aldaar p. 28-29.

- 10 Betsy Perk, 'Adres aan Z.M. Willem III, Koning der Nederlanden', in: *Onze Roeping* 4 (1873), p. 527-[531], en 'Binnenland', in: *Sneeker Courant*, 31-1-1874.
- 11 Brief Betsy Perk aan bestuur Kunstliefde (Valkenburg 10-9-1874 en Utrecht 5-10-1874), idem aan directeur Kunstliefde A.W. Nieuwenhuizen (Utrecht 5-10-1874), concept-brief bestuur Kunstliefde aan Betsy Perk [Utrecht z.d.]. Het Utrechts Archief, archiefnr 777-1, inv. nr. 370.
- 12 Hanna Klarenbeek, *Penseelprinsessen & broodschilderessen. Vrouwen in de beeldende kunst 1880-1913* (Bussum 2012), p. 147-149.
- 13 Willem Doorenbos, leraar en mentor van de Tachtigers, hielp ook vrouwen intellectueel vooruit, onder meer via openbare lessen geschiedenis voor vrouwen. Zie Elise A. Haighton, *Dr. Willem Doorenbos* ('s-Gravenhage 1906), p. 58-60.
- 14 Perk, 'Plan', p. 255-257.
- 15 'Binnenlandsche berigten', in: *Weekblad voor Israelieten*, 6-6-1873, en Perk, *Mijn ezeltje*, p. 190-191.
- 16 'Advertentien', in: *Onze Roeping* 4 (1873), p. 250.
- 17 Lancering reisboekplan: *Nieuwsblad voor den Boekhandel*, 6-5-1873; onderhandelingen met uitgevers: Mina Kruseman, *Mijn leven* 2 (Dordrecht 1877), p. 20-26; Perks boetseerarbeid: ibidem, p. 26, 28, 30.
- 18 De advertenties: *Onze Roeping* 4 (1873), p. 330 en *Ons Streven*, 16-7-1873; het bezoek aan Multatuli als einde van de firma Perk en Kruseman: Mooij, *Branie*, p. 105-106.
- 19 Perk, *Mijn ezeltje*, p. 69 en 92.
- 20 Perk, *Mijn ezeltje*, p. 195-210.
- 21 Brief Betsy Perk aan A.J. Servaas van Rooijen (Valkenburg 12-10-1875). Universiteit van Amsterdam, Allard Pierson, hs. Cs 63:b.
- 22 'Mijn pad liep ten eind. Afscheidsgroet aan het Geuldal, 28 October 1877', opgenomen in Betsy Perk, 'Dankbetuiging aan Valkenburg', in: *Provinciale Geldersche en Nijmeegsche Courant*, 16-10-1904.
- 23 Betsy Perk, 'Ervaringen', in: *Het Toekomstig Leven* 7 (1903), p. 84-86 en 105-108.
- 24 Betsy Perk, *Jacques Perk, geschetst voor 't jong Nederland der xx' eeuw* (Amsterdam/Hilversum 1902), p. 97-98 en 106-107.
- 25 Perk, *Jacques Perk*, p. 110 (opleiding), en Klarenbeek, *Penseelprinsessen*, p. 211 n208 (lidmaatschap Kunstliefde). Von Kellner exposeerde ten minste op de tentoonstellingen van levende meesters in Amsterdam (Arti, 1870) en Groningen (Pictura, 1871).
- 26 Perk, *Jacques Perk*, p. 110, 149 en 169, en Jacques Perk, *Brieven en documenten*, ed. Garnt Stuiveling (Amsterdam 1959), p. 262.
- 27 Zie Godelieve Denhaene, *Réveil littéraire et artistique, Schaerbeek 1880-1930* (Brussel 1998), en [Betsy Perk], 'Het koepeldak der Santa Maria te Brussel', in: *De Maasbode*, 2-12-1900.
- 28 Zie Ger Schmook, 'De "Perkjes" in Vlaanderen', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis en Folklore* 7 (1944), p. 41-66, aldaar p. 49-60, en de vele vermeldingen van Perk in Liselotte Vandenbussche, *Het veld der verbeelding. Vrijzinnige vrouwen in Vlaamse literaire en algemeen-culturele tijdschriften (1870-1914)* (Gent 2008).
- 29 Zie bijv. Betsy Perk, 'Luikerwaalsche causerieën', in: *Astrea* 1 (1881), p. 185-200, en *Kijkjes in België* ('s-Gravenhage 1888), passim. De Bourgondische Bibliotheek in 'Schetsen in en over Brussel', in: *Europa* 1884 III, p. 64-94 en IV, p. 252-292, aldaar 277-284. Van de Brusselse jaren van Perk (1883-1893) zijn de leen- en bezoekersregis-

- ters van de Bourgondische Bibliotheek niet volledig bewaard gebleven; daardoor kon niet worden vastgesteld dat Perk daadwerkelijk van die bibliotheek gebruik heeft gemaakt. Met dank aan Jan Pauwels, conservator boek- en bibliotheekgeschiedenis van de Koninklijke Bibliotheek van België.
- 30 Betsy Perk, 'Wederzijdsche waardeering', in: *Evangelische Volksalmanak* 28 (1882), p. 56-69, aldaar 67-68, en S.F.W. Roorda van Eysinga, 'Mémoire', in: *Compte rendu du congrès spirite et spiritualiste international, tenu à Paris du 9 au 16 septembre 1889* (Parijs 1890), p. 291-301, aldaar 295-296.
 - 31 Perk, 'Ervaringen', p. 84-85 (inspiratie van gene zijde), 85-86 en 105-108 (manifestaties van Jacques Perk).
 - 32 'Christina Elisabeth Perk, 26 Maart 1833-1903', in: *De Huisvrouw*, 21-3-1903, en Perk, 'Ervaringen', p. 107.
 - 33 Voor de familie Frohnhäuser en Bellevue: 'Het mooiste punt van Arnhem', in: *Arnhemsche Courant*, 25-5-1925. Voor Ciccolini als stempedagoge: S.A. Ciccolini, *De diepe ademhaling, hare verhouding tot de gezondheid en de zangkunst* (Amsterdam 1877).
 - 34 Brief Betsy Perk aan de hoofdbestuurders van Arbeid Adelt Cornelia Meulman-Rupe (Arnhem 25-2-1894) en Elisabeth Wijthoff (Arnhem 8-5-1894). Amsterdam, Atria, archief Arbeid Adelt [hierna arch. AA], inv. nr. 122.
 - 35 Zie Myriam Everard, 'De Arnhemse jaren van Titia van der Tuuk (1884-1902), vriendin, schrijfster, feministe', in: *Arnhem de Genoeglijkste* 27 (2007), p. 214-243, aldaar p. 227-228.
 - 36 Deze reconstructie berust op de correspondentie van Perk met het hoofdbestuur van Arbeid Adelt (1894) en deszelfs notulen (1894). Arch. AA, inv. nrs 122 en 5. Zie ook de eerste twee nummers van *Arbeid Adelt* (april-mei 1894).
 - 37 Voor de huldiging: 'Het 25-jarig bestaan van de alg. Ned. Vrouwenvereniging Arbeid Adelt', in: *Het Vaderland*, 12-06-1895; voor het Plan: de circulaire die Perk in juli 1895 over het 'Plan ter stichting van een Paleis of Wereldmuseum' bij honderden liet uitgaan. Arch. AA, inv. nr. 123.
 - 38 Zie Maria Grever en Berteke Waaldijk, *Feministische openbaarheid. De Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid in 1898* (Amsterdam 1898), ihb. p. 28, 32 en 152. Voor Perks bezoek aan de Tentoonstelling: Naber, *Wat heeft het feminisme*, p. 24.
 - 39 'Mededeelingen', in: *Belang en Recht*, 1-6-1902.
 - 40 Everard, 'Betsy Perk', p. 148-149.
 - 41 'Binnenland', in: *De Gelderlander*, 3-4-1873; en 'Het lezend vrouwenpaar', in: *Amsterdamsche Courant*, 2-4-1873.
 - 42 Voor de vergelijking met Titia van der Tuuk, in die jaren net als Perk lid van de afdeling Arnhem van de Vereniging voor Vrouwenkiesrecht: De Haagse 'Fanny' aan haar penvriendin 'Betsy' in de Oost, 'Dames praatjes', in: *Java-bode*, 29-12-1897, en Everard, 'De Arnhemse jaren'. Voor die met Rosa Bonheur, van wier naam en faam Perk in 1900 al lang en breed op de hoogte is: 'De tentoonstelling Slager te Arnhem', in: *De Gelderlander*, 13-11-1900, en Perk, *Mijn ezeltje*, p. 167.